

6. Украина – Крым – Россия: Первая Смысловая война в мире [Электронный ресурс]. // Аргумент. – Режим доступа: <http://argumentua.com/stati/ukraina-krym-rossiya-pervaya-smyslovaya-voina-v-mire>

Колінько Марина Вадимівна

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри філософії
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ БУТТЯ В КОНСТРУКТАХ ПОГРАНИЧНОГО ДИСКУРСУ

Пограниччя сучасною соціальною філософією розглядається як територіально, так і процесуально. Взагалі, поняття *граничного простору* може бути осмислено при залученні і вирішенні проблеми *межі і місця*, тому наші розвідки почнемо з аналізу синонімічних понять «межа», «границя», «кордон», «фронтір». Переважно ці поняття характеризують феномени модерного світу, вони обумовлені його правилами, але сьогодні процеси глокалізації заново залучають до них увагу науковців, а в певних контекстах виводять з другорядних просторових форм в актуальні патерни і ключові елементи постмодерних розвідок.

Наступною причиною, що актуалізує тему пограниччя у філософії, є своєрідна субстанціалізація межі в контексті розгляду буття «Між». Щоб зняти абсолютизацію границі як «третього», існуючого за межами «свого» і «іншого», необхідно поставити умови її існування, де перехрещується територія свого та іншого і розгортається інтеркультурний простір. Культурні прориви відбуваються саме на межі культур, коли суб'єкти однієї культури виявляються в поле іншої. Перетин ідентичностей на кордонах є джерелом народження нових соціокультурних феноменів.

Ключове поняття дискурсу пограниччя – «межа» – стає усе більш привабливим в різних галузях гуманітарного знання, що обумовлене рядом причин соціокультурного, економічного, політичного і евристичного характеру. Харківський науковець П.М. Донець кілька років тому бачив ці причини в поступовому зникненні традиційних державних кордонів в Західній і Центральній Європі (створення і розширення Європейського Союзу, Шенгенський договір), з одного боку, і появі нових у зв'язку з розпадом Радянського Союзу, Чехословаччини і Югославії – з іншого; глобалізації, виснаженні різних природних ресурсів, демографічних і економічних межах зростання у багатьох сферах життя; інтенсивних дебатах в західних країнах відносно процесів етнічного відмежування і інтеграції у зв'язку з політикою «мультикультуралізму»; постмодерністським розмиванням усіх жанрових меж в мистецтві, а також міждисциплінарних розмежувальних ліній в науці [1, с.17]. Сьогодні додає нові «пограничні» виклики і створює нові причини (війна в

Сирії, військовий конфлікт на Донбасі, світові міграційні процеси, вихід Великобританії з ЄС).

Крім того, інтерес до теми межі викликаний «референційною мультивалентністю і гнучкістю категорії, що дозволяє використовувати її при вивченні феноменів найрізноманітнішої природи» [1, с.17]. При аналізі полісемантичності поняття «межа» можна виділити такі сенси: «1) лінія, що розділяє дві сутності, 2) лінія, що розділяє одну сутність на дві або більше частин, 3) край, кінець деякої сутності, 4) край, початок деякої сутності, 5) перетин, змішана зона двох сутностей, 6) поріг, руйнування деякої сутності або перехід її в якісно інший стан, 7) бар'єр, фільтр, мембрана» [1, с.17]. Таким чином, *межею* може називатися просторова або часова границя чогось: обмежений простір, проміжок часу, лінія поділу якої-небудь території (тобто *кордон* як «лінія, що поділяє землі або води суміжних держав»); «останній, крайній ступінь чого-небудь» [2, с.666]. *Кордон* частіше вживається з прикметником *державний* і позначає жорстку, статичну, лінійну межу. Синонімом *межі* також є слово *рубіж*, тобто реальна або умовна лінія розмежування, яка окреслює початок (кінець), певний етап чогось.

Тісно пов'язаним з поняттям *межа* є термін *фронтир*. Успадкувавши історичні значення фронтира, сучасний термін в залежності від ракурсу розгляду (географічного, культурологічного, політологічного і т.д.) позначає: зону між заселеним і незаселеним простором; територію між двома державами або культурами; зону конфронтації; авангардну, передову частину чого-небудь. Однак в даному випадку нас більше цікавить не сама лінія розмежування, а місце, територія впродовж цієї лінії.

В англomовному науковому середовищі існує кілька понять, що позначають межу, тому виникають дослідження різного роду меж: *boundary studies*, *border studies*, *frontier studies*. Взаємодія цих теорій *пограниччя* з різним смисловим відтінком призводить до стирання граней між ними і формування однієї складно організованої галузі дослідження. Її ключовими поняттями слід вважати *пограниччя*, *прикордоння*, *порубіжжя*. Таким чином, від розмислів про межу логіка веде нас до осмислення перспективного просторового дискурсу, до *border studies* і *frontier studies*.

При очевидній географічності свого значення (прикордонна місцевість, місто на межі держави, маленька держава в оточенні впливових, сильних сусідів, союзи і блоки держав в умовах цивілізаційних розламів) *пограниччя* набуває більш широкої семантики. Це і міжетнічні межі, і буття малих культурних груп, втягнутих в діалог більш потужних культур, і пошук релігійного симбіозу на міжконфесійному просторі, і лінгвістичне різноманіття порубіжних мовних форм. Його сенс може відображати колоніальний характер – нереалізованість і незавершеність певної території в оточенні домінуючих сил, а може розкривати потенціал культурної взаємодії.

Нас цікавить пограниччя як зона інтенсивної взаємодії різних культур, для цього ми звернемось до історичних розвідок *frontier studies*. Альфред Рібер визначав фронтир як «перехідну прикордонну зону, в якій відбувається взаємодія між двома або більше різними культурами або політичними

структурами». За уточненням Анни Холодної фронтир це «обмежений простір змінних цінностей, де різні культури вперше стикаються з *іншістю* (otherness) й сприймають, пристосовують або одомашнюють її» [Цит. за 3, с.18]. Це зіткнення приймає різні форми і конфігурації. Сприйняття культур фронтирних територій традиційним суспільством в цілому виливалося в неприйняття Чужого і протистояння йому.

Давньоримські ліми і китайські фронтири як території культурних контрастів постали компромісом між обсягом та економічною доцільністю завоювань (за тезою О. Латтімора про фронтири Серединного царства). Такі території існували в східній Росії, Аргентині, на візантійсько-сельджукському кордоні в Туреччині. Маркування своїх і чужих в зоні фронтиру відбувалося в декількох напрямках. С.Н. Якушенков і О.С. Якушенкова проаналізували китайський варіант конструювання Чужого в прикордонні, відзначаючи як загальні моменти, властиві практично всім народам, так і специфічні підходи в конструюванні образу чужих народів, що проживають по той бік кордону. В Стародавньому Китаї існувало уявлення про відсталі народи, що живуть за лінією кордону. Теза про відсталість «варварів» формувалася через неприйняття їх зовнішності, поведінки, традицій, аліментарних, вестіментарних і сексуальних стереотипів. Образ фронтирних культур конструювався в контексті метафоричного перенесення їх представників у розряд тварин і монстрів. Відбувалося активне наділення їх «теріоморфними рисами, антропофагними характеристиками, демонізація або монстроізація» [4, с. 234]. Це пояснюється тим, що сприйняття світу в давніх культурах відбувається в дихотомічних відносинах людина / природа, культура / дикість. Чужий, чий розвиток мислиться суб'єктом як нижчий, легко трансформується з розряду тваринного світу в розряд монстрів або надприродних істот [4, с.234].

Аналізуючи фронтирні суспільства в контексті переходу від античності до середньовіччя, більшість сучасних науковців вважають, що «ранньомодерне суспільство Європи було правонаступником не античного середземноморського суспільства, а трансформованих фронтиром Гальштадсько-Латенських суспільств півночі. Стародавнє європейське суспільство взаємодіяло з середземноморським суспільством і природа цієї взаємодії була життєво необхідною для фронтиру та подальшого розвитку. Однак остаточно мішаний результат був культурно ближчим до стародавнього європейського суспільства, хоча й істотно трансформованого суспільством Стародавнього Риму» [Цит. за 3, с.29]. В парадоксальний спосіб «результат був прямо протилежний асиміляційним зусиллям імперії – не імперія поглинула фронтир, а фронтир поглинув імперію» [3, с.29].

Американці пов'язували поняття фронтиру з колонізацією великих територій в центрі Північної Америки. Його образно називають вихователем американської нації. Основними ознаками фронтира є невизначеність і нестійкість, тому з ним переселенці пов'язували свої надії на поліпшення добробуту і соціального статусу, отримання свободи і кращого життя. Він відрізняється більш високою мобільністю в порівнянні з культурної глибиною, створює нові форми культурних контактів, спираючись на цінності

індивідуалізму, волелюбності, поваги до особистості, підприємництва. Людей американського фронтиру відрізняла завзятість, здатність сприймати новизну і перетворювати неосвоєні простори, самоповага і рішучість, що змушувало їх відстоювати демократію і ідеали «self-made-man» зі зброєю в руках.

Сучасні політичні і соціокультурні процеси повертають феномен фронтиру у науковий і суспільний дискурс. Його сучасне прочитання і переосмислення дає нам новий методологічний інструментарій. Сьогодні доцільно розглядати фронтір не в контексті цивілізаційного дисбалансу розвитку територій (колоніальний контекст, що розмежовує цивілізацію і дикість), а в геополітичному сенсі. Парадигми постмодернізму породили нові методологічні підходи в дослідженні соціокультурних процесів, зокрема, фронтиру. Постколоніальна, постфеміністська теорії, концепція меншин (Subaltern studies) формуються під впливом теорії деконструкції і подають фронтір з позиції перегляду суб'єктно-об'єктних відносин. До того ж, спостерігається формування нових уявлень про фронтір, які можна охарактеризувати як фронтірний симулякр. Ці уявлення не прагнуть зберегти відповідність історичним реаліям, а використовують історію так, як вигідно для створення нових ідеологічних концептів.

Таким чином ми дійшли висновку, що соціокультурне буття розгортається не в абстрактному, чистому геометричному просторі взагалі, а в конкретному, наповненому і затребуваному, тобто на деякій частині простору, в певних межах. Тому ми показали кореляцію понять *межа, кордон, рубіж, фронтір*. Тракткування фронтиру як культурного діалогу дозволяє осмислити його як динамічну систему, що постійно змінюється у просторі і часі. Фронтірні території набувають важливого ідеологічного значення. Моделі побудови сучасними культурами образу малих (фронтірних) народів часто містять паттерни традиційних уявлень про Чужого. Однак парадигма, яка ґрунтується на імаґинативному процесі перетворення Чужого в особливу маргінальну істоту, що знаходиться на межі культури і природи, та ізоляції від нього суперечить сучасним принципам культурного релятивізму і культурного визнання. Такий висновок підтверджується історичними та культурологічними розвідками порубіжжя.

Література

1. Донец П. Н. О «пограничном» дискурсе / П. Н. Донец // Когниция, коммуникация, дискурс. – Харьков, 2011. – № 3. – С. 16-25.
2. Межа // Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 4. – С. 666.
3. Чорновол І. Фронтири Стародавнього Риму / І. Чорновол // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Коло, 2012. – Вип. XVI. – С.18-31.
4. Якушенков С.Н., Якушенкова О.С. Тело варвара: конструирование образа чужого на китайском фронтире / С.Н. Якушенков, О.С. Якушенкова / Каспийский регион: политика, экономика, культура. Научный журнал. – Астрахань, 2012. – № 4. – С. 233-240.